

Mennesker med utviklingshemning og seksualitet. Hvordan undervise og veilede?

Red. Wenche Fjeld

- Agnes Solberg, Barnehabiliteringstjenesten, Hedmark.
- Arja Melteig, Seksjon for voksenhabilitering, Telemark.
- Anne-Karen Weisser, Seksjon for voksenhabilitering, Telemark.
- Anders Reinen, Habiliteringstjenesten i Nord-Trøndelag.
- Inger Moa, Habiliteringstjenesten i Nord-Trøndelag.
- Siri Malmo, Avd. Voksenhabilitering, Akershus.
- Vigdis Nyberg, Avd. Voksenhabilitering, Akershus.
- Rigmor Holm, Barnehabilitering, Telemark.
- Ranveig Hodne, Voksenhabilitering, Vest-Agder.
- Torild Breistein, Voksenhabilitering, Vest-Agder.
- Asbjørg Berget, Voksenhabiliteringstjenesten, Oppland.
- Mentor Peter Zachariassen, Voksenhabiliteringstjenesten, Ullevål.

Bakgrunn

- Seksualundervisning har vært et fag i skolen siden 1950.
- "Forplantningslære"
- L-97, Kunnskapsløftet – undervisningen er knyttet til fag
- Barn og unge med utviklingshemning er ofte ikke tilstede, og risikerer å ikke få denne undervisningen

Bakgrunn

- Habiliteringstjenestene i Norge har i en årrekke ønsket å bidra til at ungdommer med medfødte eller tidlig ervervede funksjonshemninger skal få tilpasset undervisning også innen temaet seksualitet.
- NFSS

Bakgrunn

- Mange viktige grunner til dette;
- Forebygge overgrep
- Økt mestring og livkvalitet
- Rettighet
- Inkludering i et ungdomsmiljø (lære ord, begrep og "koder")

Bakgrunn

- Undervisningsprogrammet som presenteres er utviklet med tanke på mennesker med et funksjonsnivå på linje med det som er karakteristisk for mennesker med lett til moderat utviklingshemning

Bakgrunn

- Både nasjonal og internasjonal litteratur anbefaler tilpassede opplæringsprogram og understreker nødvendigheten av at mennesker med utviklingshemning får tilbud om å lære seg sosioseksuelle atferder
- Sosioseksuell atferd er viten om hvordan mennesker forholder seg til hverandre seksuelt, sett i lys av kulturelle normer og regler som er uttalte, men også normer og regler som læres som "sosiale koder".

Metode, utvalg og fremgangsmåte

- NFSS, Tromsø 2007
- Nord-Trøndelag, Oppland, Hedmark, Akershus, Telemark og Vest-Agder
- 12 repr. fra Habiliteringstjenestene
- 2 dagers samling på Hamar

Metode, utvalg og fremgangsmåte

- Invitasjon til skoler
- Informasjonsmøter
- Høsten 2007; elevgrupper satt sammen på de ulike skolene
- Informasjon til foresatte og samtykke samlet inn
- Kurs til skoleansatte som skulle gjennomføre programmet

Metode, utvalg og fremgangsmåte

- Elevene gikk på videregående skole; 16 til 18 år.
- Moderat til lett utviklingshemmet
- IOP
- Tilrettelagt tilbud

Metode, utvalg og fremgangsmåte

- Programmet var planlagt til å vare i 3 mnd.
- 12 økter
- Hver økt var på ca. 70 min.
- Pre- og post kartlegging med SexKunn.
- Intervju av skoleansatte før og etter kurset
- Intervju av elevene etter kurset var avsluttet

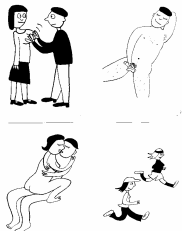
Tema 2: Følelser

- Hvem er kjæresten?

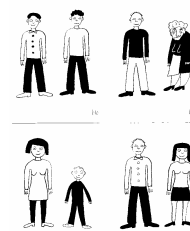
Tema 3: Sex

- Hvem av disse har sex?

Tema 4: Holdninger

- Hvem av disse kan ha sex sammen?

Teoretiske rammer

- Plissit-modellen:
- Sosiale læringsteorier
- Læring ved modell og konkretisering
- Økt mestring – positive tilbakemeldinger
- Selvforsterkende hendelser
- Motivasjonelle operasjoner som fremmer læring i lignende settinger
- Generalisering

Programmet

- Presentasjon + Tema 1: Kroppen** Gruppene presenterer seg. Taushetsplikt. Regler for kurs. Bruk av permen/mappa. Ulikhet er mann og kvinne. Hva heter kroppsdeler? Hva brukes kroppsdeler til?
- Bildene 5 og 6 i "På vej til voksen". Kopi av tegning fra SexKunn. Tegne omriss av seg selv på gråpapir. Jobbe sammen to og to og benevne hverandres kroppsdeler (hvis tiden tillater det)

Programmet

- Tema 1: Kroppen.** Barn/ungdom/ voksen. Kjennetegn på at man er voksen. 18 år; flytte hjemmefra, egen leilighet, ferdig på skolen, jobb. Endringer i kroppen; pubertet, ferdig utvikst, behåring, stemmeskifte, sæd, mens.
- Bilder 1-7 (finne igjen på bildene hvordan sin egen kropp ser ut). Onanibildene (sæd) for gutter Bind og truse Bilde fra Mens-heftet (blod sees i bind)

Programmet

- Tema 1: Kroppen** Hygiene. Hva er god hygiene? Hvorfor vasker vi oss og tar på rene klær? Hvor vasker vi oss og når? Hvem kan ha menstruasjon? Hva er mens? Hvordan ha god hygiene når vi har mens? God hygiene for gutter.
- Tema heftene (et eks til hver elev). "Veileder til opplærings-program" kursøkt 6.ESS; Hygiene - dusj scenene, tannpuss, vaske seg, men ikke kroppspleie.

Programmet

- **Tema 2: Følelser**Hva er følelser? Glad? Sint? Lei seg? Hvordan kan vi merke at noen er lei seg og hva gjør vi for å trøste?Hva kan en venn gjøre for å trøste?Hva gjør venner sammen?Hvordan være en god venn?
- ESS; venner og kjærester/lettleshefte. På vei til voksen s. 38/39.

Programmet

- **Tema 2: Følelser**Hva er en kjæreste? Hvordan vet vi at noen er kjærester?Kan voksne være kjærester med barn?Hvordan kan vi ta på hverandre?Hva er å være gammel?Kan gamle være kjærester med unge?Hva er å være en god kjæreste?
- ESS; venner og kjærester/lettleshefte. På vei til voksen, bilde 26.

Programmet

- **Tema 3: Sex**Hva er sex? Kan venner ha sex med hverandre?Kan kjærester ha sex med hverandre?Hva betyr kåt?
- ESS; sekvensen "kåt" under tema Seksualitet, kun animasjon. Ikke bruk kommentar.

Programmet

- **Tema 3: Sex**Hva er å onanere? Hva er sæd?Hva er samleie?Er det andre ord for onanere og samleie?Hva er best å si da man snakker med andre om det?Hvor kan jeg onanere?Hvor kan jeg ha samleie?
- ESS, Tema Seksualitet, sekvensene onani og samleie, kun animasjon, både jenter og gutter.Bilde 11/11 (transparent) i "På vei til voksen".Bilde 12 i "På vei til voksen".Laminerte bilder.Side 41 i "På vei til voksen".Som støtte til kursholder: "Veileder til opplæringsprogram", se økt 6

Programmet

- **Tema 4: Holdninger**Hvem bestemmer om du skal ha sex/samleie? Hvem kan ha sex sammen?Hvor er det lov til å ha sex?Hvem bestemmer om du har lov til å ha sex?
- ESS, "Grensesetting" - lettleshefte, tema Seksualitet; overgrep og grensesetting samt kommentar.

Programmet

- **Tema 4: Holdninger**Hva er overgrep? Hva gjør du hvis noen gjør noe med deg som du ikke liker?Hvem kan du fortelle til?Hva er seksuelt misbruk?
- ESS, lettleshefte, tema Seksualitet; overgrep/trakassering, blotting - samt kommentar. Det danske materialet. (Utdrag fra heftet til SUS).

Programmet

- **Tema 4: Holdninger** Hva er å misbruke noen seksuelt? Hva sier loven?
- ESS/lettlesheftet. Det danske materialet.

Programmet

- **Tema 5: Prevensjon** Hva er å bli gravid? Hvordan blir ei jente gravid? Hva kan jenter bruke for ikke å bli gravid? Hva gjør du hvis du tror du er gravid?
- Filmen: "Å leve uten barn". Bilder av p-piller m.v.

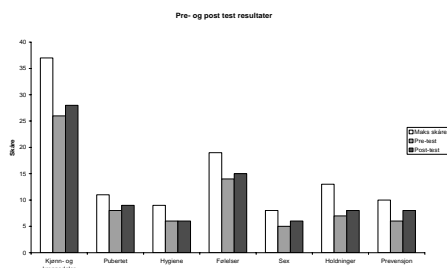
Programmet

- **Tema 5: Prevensjon** Hva kan en gutt bruke for at jenta ikke skal bli gravid? Oppsummering av hovedpunktene i hele kurset.
- Kondomer. Naturtro dildo. "Å leve uten barn". Samlivsspillet.

Resultater

- Vi har mottatt resultater på pre- og post kartleggingsskåre av Sex-Kunn fra 18 elever som var av dem som fikk tilbud om å delta i prosjektet.
- Størst framgang viser kunnskaper om prevensjon (33,3%) og om sex (20,0%). Liten framgang ble påvist ved temaene hygiene (0,0%) og følelser (7,1%).

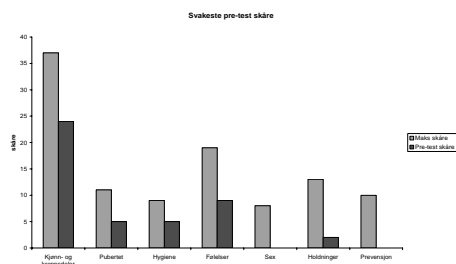
Resultater

Resultater

Tema	Kjønn- og kroppsdeler	Pubertet	Hygiene	Følelser	Sex	Holdninger	Prevensjon
% økning	7,7%	12,5%	0,0%	7,1%	20,1%	14,3%	33,3%

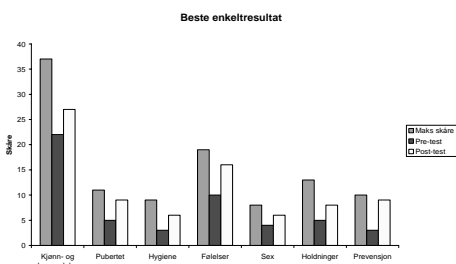
Resultater

Resultater

- Neste tabell er resultatet til eleven som hadde den sterkeste økningen i forhold til pre-test kunnskaper og post-test kunnskaper.
- På temaet hygiene hadde eleven 100% økning av kunnskaper og på temaet prevensjon hadde eleven 200% økning!

Resultater

Resultater

Tema	Kjønn- og kroppsdelar	Pubertet	Hygiene	Følelser	Sex	Holdninger	Prevensjon
% økning	22,7%	80,0%	100,0%	60,0%	50,0%	60,0%	200,0%

Diskusjon

- Evalueringen viste at noen lærere mente at de ikke hadde nok kompetanse til å ha ansvaret for seksualundervisning.
- Skolen kan lage samarbeidsmodeller med Habiliteringstjenesten
- Holdninger om funksjonshemmede og seksualitet bør være en del av skolens agenda.

Diskusjon

- En målsetning at skoleansatte får mer kompetanse innen temaet seksualitet.
- Seksualundervisning bør være en del av skolens årsplaner og både IP og IOP bør inneholde punkter om seksualitet.

Diskusjon

- Elevgruppen generelt er mer bevisste i forhold til det å sette egne grenser og respekt for andres grenser etter gjennomgått kurs.
- Elevene er også mer bevisste hvordan man opptrer mot andre generelt
- Det er lettere med ”venninneprat” på grunn av at de snakker om noe de har lært i fellesskap.

Diskusjon

- Utvidet kunnskap om temaet kommer bedre frem i det daglige enn hva som kommer frem av kartleggingen med SexKunn, mener mange lærere.
- Tabell I, som viser elevenes gjennomsnittlige kunnskapsøkning, dokumenterer ikke noen stor økning.

Diskusjon

- Den mest sannsynlige forklaringen kan være at noen av elevene var i kategorien moderat til alvorlig grad av utviklingshemning og at programmet ble for vanskelig for dem.
- En annen forklaring kan være at noen av elevene har hatt fravær fra kurstimene.
- Tidsperspektivet – mange trenger mer tid.

Diskusjon

- Kurspakken som den er i sin helhet passer best for gruppen lett utviklingshemmet
- Som kursledere vil lærernes utfordring hele tiden være å konkretisere og tilpasse kunnskapsformidlingen til gruppens nivå
- Jamfør kompetansemålene i Kunnskapsløftet hadde elevene tilegnet seg kunnskap om de fleste emnene som er nevnt der.

Konklusjon

- Denne evalueringen av undervisningsmaterieell og opplæringsprogram er å betrakte som en pilot som vil føre til vitenskapelige effektstudier i fremtiden.

Referanser

- **Artikler:**
- Butler, F. B. & Fontenelle, S.F. III (1995). Cognitive-Behavioral Group Therapy: Application With Adolescents Who Are Cognitively Impaired and Sexually Act out. *The Journal for Specialists in Group Work*, 20, 121-127.
- Chigier, E. (1992). Sexuality and Mental Retardation. *Seminars in Neurology*, 12, 129-134.
- Eknes, J. (1993). Tjenesteyteres holdning til seksualitet. *Spesialpedagogikk*, 58, nr. 7, 13-16.
- Kvale, I.L. (2008). Fakta og myter om effekt av seksualundervisning i skolen. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 6, 743-747.
- McCabe, M. (2000). Impact of Sex Education Programs on Sexual Knowledge and Feelings of Men with a Mild Intellectual Disability. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 35 (3), 269-283.
- McCabe, M. (1999). Sexual Knowledge, Experience and Feelings Among People with Disability. *Sexuality and Disability*, 17, No. 2, 157-170.
- Mossige, S. (2007). The Baltic sea regional study of adolescents' sexuality. *NOVA-rapport 18/07. Oslo: Norsk Institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.*
- Robinson, S.(1984). Effects of a Sex Education Program on Intellectually Handicapped Adults. *Australia and New Zealand Journal of Developmental Disabilities*, 1984, Vol. 10, No. 1, 21-26.
- Vildalen, S. & Eknes, J.(1995). Det de aldri lærte! *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 32 (4), 311 – 317
- Zachariassen, P. (2003). Kartlegging av kunnskaper om seksualitet hos mennesker med psykisk utviklingshemning. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 40 (2), 102-108.

Referanser

- **Bøker:**
- Barstad, B. (2006). *Seksualitet og utviklingshemning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Buttenschön, J. (2001). *Sexologi – en bog for professionelle og forældre om udviklingshemmede menneskers seksualitet*. Ny udgave. Næstved (DK): EIBA-press.
- Løfgren-Mårtensson, L. (2003). "Får jeg lov?": om seksualitet och kärlek i den nya generationen unga med utvecklingsstörning. Göteborgs Universitet. Institutionen för socialt arbete
- Løfgren-Mårtensson, L. (2005). *Kärlek.nu : om Internet och unga med utvecklingsstörning*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Mørch, W.T., Skår, J.E., Andersgaard, A.B., Syse, A. (1993). *Seksualitet og psykisk utviklingshemning. Opplæring, behandling og juridiske problemstillinger*. Oslo: Ad Notam Gyldendal AS

Referanser

- **Offentlige utredninger og lignende:**
- FN (1993). *FN's standardregel nr. 9* [Online]. Webadresse: http://www.fn.no/fn_avtaler/standardregler_for_funksjonshemmede [10.07.2008].
- Stortingsmelding 67 (1986-87): *Ansvar for tiltak og tjenester for psykisk utviklingshemmede*.
- NOU 1991:20 - *Rettsikkerhet for mennesker med utviklingshemning*.
- WAS (1999). *Declaration of Sexual Rights* [Online]. Webadresse: www.worldsexology.org/about_sexualrights.asp [10.07.20089].

Oversikt over undervisningsmaterieil

- Barstad, B. (2005). *ESS – etikk, samliv og seksualitet. En opplæringspakke for mennesker med utviklingshemning*. DVD videogram + arbeidshefte. Trondheim: Exben DA.
- Fjeld, W., Zachariassen, P., & Fiske, A., *SexKunn-testen – et tilpasset hjelpemiddel for kartlegging av kunnskap om seksualitet*. Habiliteringsjenesten for voksne, Hedmark.
- Fjeld, W. (2001). *Veileder til opplæringsprogram "Utviklingshemmede, samliv og seksualitet"*. Habiliteringsjenesten i Hedmark.
- Fjeld, W. (2000). "Samlivsspillet". Habiliteringsjenesten i Hedmark. www.habiliteringsjenestene.no
- Løwert, A.C. & Løt, K. (2003). *På vej til voksen... - et undervisningsmateriale til seksualvejledning af unge*. Vejle (DK): Speciallæge Anette Løwert ApS. Exben DA.
- Rønvik, G. (2005). *Å leve uten barn – en film om sex, prevensjon og samliv*. DVD videogram. Bodo: Nordlandssykehuset.
- Socialt Udviklingscenter, SUS (2003) –tema om seksuelle overgrep mod mennesker med handicap: www.stopovergreb.dk
- Larsen, V. M. & Grude, T. (2008). "Jeg lurar på?" Et pedagogisk verktoy. TalkPed AS. Mob.: 90364045/90364105.